

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПЕТРА МОГИЛИ

Медичний інститут
Кафедра гігієни, соціальної медицини та громадського здоров'я

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Основи медичного забезпечення населення та військ

Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»
Спеціальність 222 «Медицина»

Розробник
Завідувач кафедри розробника
Гарант освітньої програми
Директор інституту
Начальник НМВ

Френкель Ю.Д.
Зюзін В.О.
Клименко М.О.
Грищенко Г.В.
Шкірчак С.І.

Миколаїв – 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Основи медичного забезпечення населення та військ	
Галузь знань	22 «Охорона здоров'я»	
Спеціальність	222 «Медицина»	
Спеціалізація (якщо є)		
Освітня програма	Медицина	
Рівень вищої освіти	Магістр	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	IV – V, 8-й – 9-й семестри	
Навчальний рік	2021–2022	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	7 кредитів (3/4) / 210 годин (90/120)	
Структура курсу: – лекції – практичні заняття – годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	– 20/20 год.	
	– 50/50 год.	
	– 20/50 год.	
Відсоток аудиторного навантаження	52 %	
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	Залік – 8-й семестр	
Форма підсумкового контролю	Диференційований залік – 9-й семестр	

2. Мета, завдання та заплановані результати навчання

Метою вивчення навчальної дисципліни «Основи медичного забезпечення населення та військ» є оволодіння необхідними знаннями, навичками і набуття компетентностей щодо використання основних принципів з організації медичного забезпечення населення та військ, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на здоров'я.

Завдання навчання: набуття студентами компетентностей, знань, умінь і навичок для здійснення профільної діяльності за спеціальністю:

- визначення «Основ медичного забезпечення населення та військ» як наукової та практичної медицини;
- вміти надавати медичну допомогу постраждалим за умов надзвичайних ситуацій мирного часу і в бойових умовах;
- проводити заходи організації медичного забезпечення в умовах надзвичайного стану;
- планувати заходи організації та управління діяльністю військового лікаря;
- визначати основні принципи оцінки стану постраждалого при надзвичайних ситуаціях техногенного і природного характеру і в бойових умовах;
- оволодіти навичками надання медичної допомоги постраждалим і пораненим при основних невідкладних станах;
- опанувати основи організації медичного забезпечення населення і військ як складової системи забезпечення населення держави;
- засвоїти організацію і порядок проведення лікувально-евакуаційних заходів серед цивільного населення і військ в залежності від масштабу та характеру санітарних втрат у військах та серед населення.

Передумови вивчення дисципліни (міждисциплінарні зв'язки). «Основи медичного забезпечення населення та військ» як навчальна дисципліна:

а) базується на розумінні студентами основних положень знань з підготовки офіцерів запасу галузі знань «Охорона здоров'я», епідеміологія та принципи доказової медицини, гігієна та екологія, мікробіологія, біохімія, соціальна медицина та громадське здоров'я, безпека життєдіяльності, основи екобезпеки, вірусологія, хірургія, внутрішні хвороби, неврологія та інтегруються з іншими дисциплінами;

б) створює теоретичні основи для опанування студентами профілактичних та лікувальних заходів, закономірностей організації медичної постраждалих при надзвичайних ситуаціях мирного часу та бойових умовах, що передбачає як інтеграцію викладання з основами медико-профілактичними та клінічними дисциплінами, вміння використовувати ці знання в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності лікаря;

в) закладає основи теоретичних знань та профілактичних навичок з організації і проведення лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, у тому числі з організації надання медичної допомоги при надзвичайних ситуаціях природного і техногенно характеру та бойових умовах.

Очікуванні результати навчання. В результаті вивчення дисципліни студенти мають:

- здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності у галузі охорони здоров'я;
- здатність особистості до організації інтегрального гуманітарного освітнього простору, формування єдиного образу культури або цілісної картини світу;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

- здатність до здійснення саморегуляції, ведення здорового способу життя;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність до вибору стратегії самолікування;
- здатність працювати в команді;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність вчитися і бути сучасно навченим;
- визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і обов'язків;
- здатність до проведення лікувально-евакуаційних заходів;
- здатність до визначення тактики надання екстреної медичної допомоги;
- навички надання екстреної медичної допомоги;
- навички виконання медичних маніпуляцій.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

○ знати:

- професійні та правові стандарти в повсякденній лікарській практиці;
- ознаки здоров'я і його змін, хвороби чи інвалідності (оцінка, діагноз);
- проблеми пацієнтів при різних захворюваннях та станах;
- професійні навички, медичні засоби, втручання та дії при оцінці функціонального стану порушень;
- оцінку стану постраждалих при надзвичайних ситуаціях техногенного і природного характеру і в бойових умовах;
- організацію медичної допомоги постраждалим і пораненим при основних невідкладних станах;
- основні принципи медичного забезпечення на населення і військ;
- класифікацію санітарних втрат військ;
- організацію і порядок проведення лікувально-евакуаційних заходів серед цивільного населення і військ.

○ вміти:

- проводити первинний огляд постраждалих;
- проводити зупинку кровотечі;
- проводити медичну допомогу при пораненнях, переломах, вивихах, розломах;
- проводити медичну допомогу при термічних і хімічних ураженнях;
- проводити допомогу при найпоширеніших невідкладних станах;
- проводити медичну допомогу при масових ураженнях;
- проводити медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат;
- вміти організувати та проводити евакуацію пораненого;
- проводити профілактичну та медичну допомогу при бойовому стресі;
- проводити медичний, біологічний і психологічний захист населення;
- проводити цивільний захист лікувальних і фармацевтичних заходів;

○ мати компетенції

- про застосування знання з основ медичного забезпечення населення та військ для пропаганди збереження життя людини та врятування у невідкладному стані, а також використання основних принципів для мінімізації наслідків цих станів;
- про основні перспективні напрями розвитку основ медичного забезпечення населення та військ.

Розроблена програма відповідає освітньо-професійній програмі (ОПП) та орієнтована на формування компетентностей:

○ загальні (ЗК) – ЗК1 ОПП:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

○ **фахові (ФК) – ФК10, ФК14, ФК17, ФК22 ОПП:**

ФК10. Здатність до проведення лікувально-евакуаційних заходів.

ФК14. Здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів.

ФК17. Здатність до проведення експертизи працездатності.

ФК22. Здатність до проведення заходів щодо організації та інтеграції надання медичної допомоги населенню та проведення маркетингу медичних послуг.

Відповідно до освітньо-професійної програми очікувані **програмні результати навчання (ПРН)** включають вміння **ПРН21, ПРН26, ПРН27 ОПП:**

ПРН21. Організувати проведення лікувально-евакуаційних заходів серед населення та військовослужбовців, в умовах надзвичайної ситуації, у т. ч. у польових умовах, під час розгорнутих етапів медичної евакуації, з урахуванням існуючої системи лікувально-евакуаційного забезпечення.

ПРН26. Здійснювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів, в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу на підставі даних про стан здоров'я певних контингентів населення та про наявність впливу на нього навколишнього середовища, використовуючи існуючі методи, в межах первинної медико-санітарної допомоги населенню, щодо:

- організації раціонального харчування, водопостачання;
- режиму діяльності та відпочинку;
- формування сприятливого виробничого середовища;
- первинної профілактики захворювань і травм;
- вакцинопрофілактики;
- профілактики шкідливих звичок;
- профілактики небажаної вагітності;
- пропаганди здорового способу життя.

ПРН27. Здійснювати систему заходів первинної профілактики, на підставі даних про стан здоров'я населення, що обслуговується, та про наявність впливу на нього детермінант здоров'я, в умовах закладу охорони здоров'я та поза його межами використовуючи існуючі методи, в межах первинної медико-санітарної допомоги населенню:

- санітарно-просвітніх заходів щодо попередження виникнення інфекційних та неінфекційних захворювань, травм та пропаганди здорового способу життя;
- організації раціонального харчування, забезпечення соціально-побутових умов, водопостачання;
- режиму діяльності та відпочинку.

3. Програма навчальної дисципліни

Організація навчального процесу здійснюється за європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ЄКТС).

Програма навчальної дисципліни складається з 4 блоків.

Блок 1. Організація медичної допомоги в екстремальних ситуаціях

Тема 1. Медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат.

Заняття № 1. Організація та проведення медичного сортування при виникненні масових санітарних втрат.

Заняття № 2. Алгоритм проведення медичного сортування. Заповнення МІСТ-рапорту.

Тема 2. Організація та проведення евакуації поранених.

Заняття № 1. Організація та проведення переміщення (відтягування, винесення) пораненого в укриття у бойових та не бойових умовах. Методи переміщення пораненого з сектору укриття до місця збору поранених (однією, двома особами, з використання табельних та підручних засобів).

Заняття № 2. Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах

Підготовка поранених (уражених) до евакуації. Контроль стану пораненого згідно протоколу SABCDE. Медична інформаційна картка: призначення, правила заповнення. Правила запиту на евакуацію. Завантаження та розвантаження поранених в різні евакуації транспортні засоби. Контроль життєвих показників та стану пораненого під час транспортування в бойових і не бойових умовах.

Тема 3. Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах.

Заняття № 1. Особливості поведінки людей в надзвичайних ситуаціях. Типові реакції медичних працівників на різні травматичні події.

Заняття № 2. Механізми формування стресостійкості у медичних працівників. Технології профілактики посттравматичних стресових розладів. Дебрифінг як метод психологічної корекції посттравматичних стресових розладів.

Тема 4. Бойовий стрес і бойова втома.

Заняття № 1. Бойовий стрес: ознаки, профілактика та основні принципи надання медичної допомоги в бойових умовах.

Заняття № 2. Бойова втома: ознаки, профілактика та основні принципи надання медичної допомоги в бойових умовах.

Блок 2. Основи організації медичного забезпечення населення і військ

Тема 1. Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Заняття № 1. Міжнародне гуманістичне право на захисті життя і здоров'я постраждалого населення. Конституція України про захист життя, здоров'я і безпеку людини. Кодекс цивільного захисту України. Закон «Про екстрену медичну допомогу».

Державна політика у сфері забезпечення безпеки і захисту людей про надзвичайних ситуаціях. Єдина державна система цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, структура та режими її діяльності.

Заняття № 2. Мета, завдання, принципи цивільного захисту населення і територій. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Сили і засоби цивільного захисту. Поняття про надзвичайні ситуації. Класифікація та основні причини виникнення надзвичайних ситуацій в Україні.

Медико-санітарні наслідки стихійних лих і техногенних катастроф. Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру та її наслідки.

Тема 2. Основи цивільного захисту населення.

Заняття №1. Оповіщення та інформування суб'єктів забезпечення цивільного захисту. Спостереження і контроль: об'єкти, сили і засоби, завдання у різних режимах функціонування єдиної системи захисту. Характеристика осередку радіаційного, хімічного і біологічного ураження.

Класифікація дозиметричних приладів, їх призначення і порядок використання. Прилади радіаційної і хімічної розвідки, робота з ними.

Заняття № 2. Засоби індивідуального захисту населення, класифікація. Засоби захисту органів дихання, класифікація. Особливості захисту органів дихання у дітей. Засоби захисту шкіри. Засоби колективного захисту, їх призначення та класифікація. Правила перебування у захисних спорудах.

Заняття № 3. Поняття про карантин та обсервацію. Здійснення заходів екстреної і специфічної профілактики. Протиепідемічний режим. Планування діяльності, сили і засобів підрозділів психологічного забезпечення.

Заняття № 4. Своєчасне застосування психопрофілактичних методів. Використання сучасних технологій психологічного впливу для нейтралізації негативного впливу на населення за умов НС.

Тема № 3. Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Заняття № 1. Мета і завдання лікувально-евакуаційного забезпечення за умов надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Види і обсяги медичної допомоги. Застосування профілактичних медичних препаратів, проведення необхідних гігієнічних та інших заходів.

Основи планування і застосування медичних сил і засобів на випадок НС. Організація навчання населення основним правилам захисту і навичкам надання першої медичної допомоги. Підготовка та перепідготовка медичних працівників з надання екстреної медичної допомоги.

Заняття № 2. Етапи медичної евакуації служби медицини катастроф територіальних центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (СМК ТЦ ЕМД та МК), їх організація та завдання.

Особливості організації лікувально-евакуаційного забезпечення при різних видах надзвичайних ситуацій.

Особливості організації медичної допомоги дітям за умов надзвичайних ситуацій.

Тема 4. Організація цивільного захисту лікувальних та фармацевтичних закладів.

Заняття № 1. Стійкість роботи лікувального закладу у надзвичайних ситуаціях, основні елементи. Оцінка стійкості роботи лікувального закладу, залежно від особливостей його розміщення і діяльності та основні напрямки і необхідні заходи для її підвищення.

Заняття № 2. Медико-технічне забезпечення стійкої роботи лікувальної установи у надзвичайних ситуаціях. Забезпечення стійкості роботи лікувального закладу за умов надзвичайних ситуацій.

Планування заходів цивільного захисту лікувальних та фармацевтичних закладів. Формування цивільного захисту лікувальних та фармацевтичних закладів, їх призначення, застосування та дії за сигналами оповіщення.

Заняття № 3. Система екстреної евакуації. Організація медичного забезпечення нетранспортабельних хворих. Організація евакуації лікувальної установи та фармацевтичного закладу.

Тема 5. Завдання, організація та актуальні питання медичної служби ЗС України в умовах збройних конфліктів.

Заняття № 1. Основні завдання медичної служби Збройних Сил України в умовах збройних конфліктів, їх зміст і значення. Умови діяльності медичної служби та їх вплив на організацію медичного забезпечення військ. Організаційна структура медичної служби Збройних Сил України. Категорії особового складу медичної служби.

Роль і місце медичної служби Збройних Сил України в загальнодержавній системі надання медичної допомоги в умовах збройних конфліктів.

Заняття № 2. Поняття про втрати особового складу військ. Визначення і класифікація санітарних втрат, їх характеристика. Величина санітарних втрат, її залежність від зброї, що використовує противник. Коротка характеристика вражаючих факторів сучасної зброї.

Вплив величини і структури санітарних втрат на організацію медичного забезпечення військ.

Тема 6. Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення військ.

Заняття № 1. Поняття і зміст лікувально-евакуаційного забезпечення. Сутність сучасної системи лікувально-евакуаційного забезпечення, її принципи.

Поняття про етап медичної евакуації, завдання, принципова схема та вимоги до розгортання. Види та обсяги медичної допомоги.

Заняття № 2. Медичне сортування в бойових умовах. Визначення поняття, коротка характеристика. Основні завдання, принципи та організація медичного сортування.

Медична евакуація, поняття, мета та порядок проведення. Санітарно-транспортні засоби для евакуації поранених і хворих.

Особливості організації та проведення лікувально-евакуаційних заходів в умовах проведення антитерористичної операції на сході України.

Блок 3. Організація медичного забезпечення хірургічних та неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах

Тема 1. Пошкодження та захворювання м'яких тканин кінцівок в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах

Заняття № 1. Пошкодження м'яких тканин. Закриті пошкодження м'яких тканин. Відкриті пошкодження м'яких тканин. Неспецифічні запальні захворювання м'яких тканин кінцівок.

Заняття № 2. Запальні захворювання слизових сумок (бурсит)

Гострий бурсит . Хронічний бурсит (гідрома). Окремі види бурситів .

Заняття № 3. Захворювання сухожиль та сухожильних в'язалищ. Гідроаденіт. Осифікуючий міозит.

Тема 2. Пошкодження і захворювання кровоносних судин кінцівок в бойових умовах.

Заняття № 1. Пошкодження судин кінцівок. Поранення великих артерій кінцівок. Травматичні аневризми судин кінцівок. Поранення вен кінцівок. Закриті пошкодження великих артерій кінцівок.

Заняття № 2. Захворювання судин кінцівок. Гострий артеріт та із'явлення артерій. Емболії артерій кінцівок. Флеботромбоз. Флебіт. Тромбофлебіт. Облєтеруючий тромбангіоз.

Тема 3. Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах

Заняття № 1. Закриті пошкодження нервів. Поранення нервів

Заняття № 2. Пошкодження окремих нервів кінцівок (плечове сплетіння, променевий нерв, серединний нерв, ліктьовий нерв, сідничний нерв, малогомілкової нерв, великостегновий нерв, стегновий нерв).

Тема 4. Переломи кісток кінцівок в бойових умовах

Заняття № 1. Переломи кісток верхніх кінцівок (ключиця, лопатка, плече, передпліччя, кість).

Заняття № 2. Переломи кісток нижніх кінцівок (стегно, надколінник, гомілка, стопа).

Тема 5. Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах

Заняття № 1. Травматичні вивихи кісток верхніх кінцівок (ключиця, плечовий суглоб, ліктьовий суглоб, обох кісток передпліччя, кісток передпліччя, кісткових суглобів, пальців руки).

Заняття № 2. Травматичні вивихи кісток нижніх кінцівок (кульшовий суглоб, колінний суглоб, надколінник, суглоби стопи).

Тема 6. Пошкодження і захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах

Заняття № 1. Пошкодження великих суглобів кінцівок. Закрите пошкодження суглобів. Відкрите пошкодження (поранення) суглобів.

Заняття № 2. Захворювання суглобів кінцівок. Гострі запальні захворювання суглобів. Хронічні запальні захворювання суглобів. Хронічні незапальні захворювання суглобів (артрози).

Тема 7. Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах

Заняття № 1. Анкілози, контрактури, деформація суглобів верхніх кінцівок (плечовий суглоб, ліктьовий суглоб, , кисть і пальці).

Заняття № 2. Анкілози, контрактури, деформація суглобів нижніх кінцівок. Маршова стопа. (кульшовий суглоб, колінний суглоб, гомілко-стегновий суглоб, суглоби стопи).

Блок 4. Медичне забезпечення терапевтичних і токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах

Тема 1. Хвороби органів дихання в бойових умовах

Заняття № 1. Хімічні пневмонії та бронхіти. Порушення дихання при гострих отруєннях. Гостре отруєння хімічними речовинами. Хронічне отруєння хімічними речовинами.

Заняття № 2. Вірусні бронхіти та пневмонії. Грипозні бронхопневмонії. Гострі респіраторні вірусні інфекції.

Тема 2. Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах

Заняття № 1. Ентеріти і коліти в бойових умовах. Гострий ентероколіт (неспецифічний). Хронічний ентерит. Ураження органів травлення при гострих отруєннях.

Заняття № 2. Гострі та хронічні гепатити в бойових умовах. Хвороба Боткіна. Хронічні гепатити. Цероз печінки. Токсичне ураження печінки при гострих отруєннях.

Тема 3. Хвороби нирок в бойових умовах

Заняття № 1. Гострий та хронічний нефрити. Токсичне ураження нирок при гострих отруєннях.

Заняття № 2. Гострі та хронічні нефрози. Гострий нефроз. Хронічний нефроз. Нефросклероз.

Тема 4. Екстремальна токсикологія. Сучасна «хімічна небезпека»

Заняття № 1. Аварії і катастрофи мирного часу. Аварія на об'єктах хімічної промисловості. Теоретичні (диверсійні) акти. Ведення військових дій. Застосування хімічної зброї. Токсичні хімічні речовини (ТХР). Захист населення та військ.

Заняття № 2. Бойові токсичні хімічні речовини. Отруйні речовини і токсини. Фітотоксиканти бойового призначення. «Поліцейські гази». Диверсійні агенти. Захист населення та військ. Медичний протихімічний захист.

Тема 5. Хімічна зброя. Загальна характеристика

Заняття № 1. Бойові токсичні хімічні речовини (БТХР). Класифікація отруйних речовин.

Заняття № 2. Осередок хімічного ураження.

Основи медичко-токсичної характеристики осередків хімічного ураження. Захист населення та військ.

Структура навчальної дисципліни

Тема	Кількість годин			
	усього	лекції	практичні заняття	СРС
1	2	3	4	5

Блок 1. Організація медичної допомоги в екстремальних умовах				
Тема 1. Медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат	8	2	4	2
Тема 2. Організація та проведення евакуації поранених	8	2	4	2
Тема 3. Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	8	2	4	2
Тема 4. Бойовий стрес і бойова втома	8	2	4	2
Підсумковий блоковий контроль	6	-	2	4
Разом за блоком 1	38	8	18	12
Блок 2. Основи організації медичного забезпечення населення і військ				
Тема 1. Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	6	2	4	0
Тема 2. Основи цивільного захисту населення	12	2	8	2
Тема 3. Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення	8	2	4	2
Тема 4. Організація цивільного захисту лікувальних і фармацевтичних закладів	8	2	6	0
Тема 5. Завдання, організація та актуальні питання медичної служби ЗС України в умовах збройних конфліктів	8	2	4	2
Тема 6. Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення військ	6	2	4	0
Підсумковий блоковий контроль	4	-	2	2
Разом за блоком 2	52	12	32	8
Усього годин за блоками 1 та 2	90	20	50	20

Тема	Кількість годин			
	усього	лекції	практичні заняття	СРС
1	2	3	4	5
Блок 3. Організація медичного забезпечення хірургічних та неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах				
Тема 1. Пошкодження та захворювання м'яких тканин кінцівок в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	10	2	4	4
Тема 2. Пошкодження і захворювання кровоносних судин кінцівок в бойових умовах	10	2	4	4
Тема 3. Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах	10	2	4	4
Тема 4. Переломи кісток кінцівок в бойових умовах	10	2	4	4
Тема 5. Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах	10	2	4	4
Тема 6. Пошкодження і захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах	10	2	4	4
Тема 7. Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах	10	2	4	4

Підсумковий блоковий контроль	-	-	2	-
Разом за блоком 3	70	14	30	28
Блок 4. Медичне забезпечення терапевтичних і токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах				
Тема 1. Хімічні пневмонії та бронхіти	10	1	4	4
Тема 2. Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах	10	1	4	4
Тема 3. Хвороби нирок в бойових умовах	10	1	4	4
Тема 4. Екстремальна токсикологія. Сучасна «хімічна небезпека»	10	1	4	4
Тема 5. Хімічна зброя. Загальна характеристика	10	2	2	6
Підсумковий блоковий контроль	-	-	2	-
Разом за блоком 4	50	6	20	22
Усього годин за блоками 3 та 4	120	20	50	50

4. Зміст навчальної дисципліни

4.1. План лекцій

№ п/п	Тема	Кількість годин
Блок 1. Організація медичної допомоги в екстремальних умовах		
1.	Медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат	2
2.	Організація та проведення евакуації поранених	2
3.	Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	2
4.	Бойовий стрес і бойова втома	2
Блок 2. Основи організації медичного забезпечення населення і військ		
1.	Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	2
2.	Основи цивільного захисту населення	2
3.	Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення	2
4.	Організація цивільного захисту лікувальних і фармацевтичних закладів	2
5.	Завдання, організація та актуальні питання медичної служби ЗС України в умовах збройних конфліктів	2
6.	Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення військ	2
Всього годин за блоками 1 та 2		20

№ п/п	Тема	Кількість годин
Блок 3. Організація медичного забезпечення хірургічних та неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
1.	Пошкодження та захворювання м'яких тканин кінцівок в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	2
2.	Пошкодження і захворювання кровоносних судин кінцівок в бойових умовах	2

3.	Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах	2
4.	Переломи кісток кінцівок в бойових умовах	2
5.	Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах	
6.	Пошкодження і захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах	2
7.	Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах	2
Блок 4. Медичне забезпечення терапевтичних і токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
1.	Хімічні пневмонії та бронхіти	2
2.	Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах	2
3.	Хвороби нирок в бойових умовах	2
4.	Екстремальна токсикологія. Сучасна «хімічна небезпека»	2
5.	Хімічна зброя. Загальна характеристика	2
Всього годин за блоками 3 та 4		20

4.2. План практичних занять

№ п\п	Тема	Кількість годин
Блок 1. Організація медичної допомоги в екстремальних умовах		
1.	Медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат	4
2.	Організація та проведення евакуації поранених	4
3.	Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	4
4.	Бойовий стрес: ознаки, профілактика, медична допомога	4
5.	Підсумковий блоковий контроль	2
Разом годин за блоком 1		18
Блок 2. Основи організації медичного забезпечення населення і військ		
6.	Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	4
7.	Основи цивільного захисту населення	8
8.	Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення	4
9.	Організація цивільного захисту лікувальних і фармацевтичних закладів	6
10.	Завдання, організація та актуальні питання медичної служби ЗС України в умовах збройних конфліктів	4
11.	Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення військ	4
12.	Підсумковий блоковий контроль	2
Разом годин за блоком 2		32
Всього годин за блоками 1 та 2		50

№ п\п	Тема	Кількість годин
Блок 3. Організація медичного забезпечення хірургічних та неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
1.	Пошкодження та захворювання м'яких тканин кінцівок в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	4

2.	Пошкодження і захворювання кровоносних судин кінцівок в бойових умовах	4
3.	Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах	4
4.	Переломи кісток кінцівок в бойових умовах	4
5.	Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах	4
6.	Пошкодження і захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах	4
7.	Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах	4
8.	Підсумковий блоковий контроль	2
Разом годин за блоком 3		30
Блок 4. Медичне забезпечення терапевтичних і токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
9.	Хімічні пневмонії та бронхіти	4
10.	Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах	4
11.	Хвороби нирок в бойових умовах	4
12.	Екстремальна токсикологія. Сучасна «хімічна небезпека»	4
13.	Хімічна зброя. Загальна характеристика	2
14.	Підсумковий блоковий контроль	2
Разом годин за блоком 4		20
Всього годин за блоками 3 та 4		50

4.3. Завдання для самостійної роботи

№ п\п	Тема	Кількість годин
Блок 1. Організація медичної допомоги в екстремальних умовах		
1.	Медичне сортування при виникненні масових санітарних втрат. Організація та проведення евакуації поранених	4
2.	Поведінка людей в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах. Бойовий стрес: ознаки, профілактика, медична допомога	6
Разом годин за блоком 1		10
Блок 2. Основи організації медичного забезпечення населення і військ		
1.	Нормативно-правові засади цивільного захисту в Україні. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	1
2.	Основи цивільного захисту населення	1
3.	Медичний, біологічний і психологічний захист, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення	2
4.	Організація цивільного захисту лікувальних і фармацевтичних закладів	2
5.	Завдання, організація та актуальні питання медичної служби ЗС України в умовах збройних конфліктів	2
6.	Сучасна система лікувально-евакуаційного забезпечення військ	2
Разом годин за блоком 2		10
Всього годин за блоками 1 та 2		20

№ п\п	Тема	Кількість годин
-------	------	-----------------

Блок 3. Організація медичного забезпечення хірургічних та неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
1.	Пошкодження та захворювання м'яких тканин кінцівок в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах	4
2.	Пошкодження і захворювання кровоносних судин кінцівок в бойових умовах	4
3.	Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах	4
4.	Переломи кісток кінцівок в бойових умовах	4
5.	Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах	4
6.	Пошкодження і захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах	4
7.	Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах	4
Разом годин за блоком 3		28
Блок 4. Медичне забезпечення терапевтичних і токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах		
1.	Хімічні пневмонії та бронхіти	4
2.	Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах	4
3.	Хвороби нирок в бойових умовах	4
4.	Екстремальна токсикологія. Сучасна «хімічна небезпека»	4
5.	Хімічна зброя. Загальна характеристика	6
Разом годин за блоком 4		22
Всього годин за блоками 3 та 4		50

Індивідуальні завдання

Підбір та огляд наукової літератури за тематикою програми з медичного забезпечення населення і військ на вибір студента з написанням реферату та його прилюдним захистом. Підбір та огляд наукової літератури за тематикою науково-дослідної роботи кафедри з підготовкою наукової доповіді на засіданні СНТ або на студентських конференціях. Наукові дослідження за тематикою науково-дослідної роботи кафедри з публікацією результатів в наукових виданнях. Оцінювання індивідуального завдання здійснюється відповідно до критеріїв та балів окремого практичного заняття, тобто максимальна оцінка складає 7 балів.

4.4. Забезпечення освітнього процесу

1. Мультимедійні проектори, комп'ютери, екрани для мультимедійних презентацій, лекційні презентації.
2. Демонстраційні екрани, ноутбуки, файли у Power Point та Word із задачами «Крок-2» для практичних та підсумкових занять.
3. Залікові білети.

5. Підсумковий контроль

Перелік питань підсумкового контролю (заліку)

1. Організація та проведення медичного сортування при виникненні масових санітарних втрат.
2. Алгоритм проведення медичного сортування.
3. Організація та проведення евакуації пораненого в бойових і небойових умовах.
4. Підготовка поранених (уражених) до евакуації.
5. Правила запиту на евакуацію.
6. Особливості поведінки людей у надзвичайних ситуаціях.
7. Типова реакція медичних працівників на різні травматичні події.

8. Механізми формування стресостійкості у медичних працівників.
9. Профілактика посттравматичних стресових розладів.
10. Дебрифінг як метод психологічної корекції посттравматичних стресових розладів.
11. Бойовий стрес і бойова втома: ознаки, профілактика та основні принципи надання медичної допомоги в бойових умовах.
12. Основні завдання медичної служби Збройних Сил України в умовах збройних конфліктів, їх зміст і значення.
13. Умови діяльності медичної служби та їх вплив на організацію медичного забезпечення військ.
14. Організаційна структура медичної служби Збройних Сил України.
15. Поняття про втрати особового складу військ.
16. Визначення і класифікація санітарних втрат, їх характеристика.
17. Фактори, що впливають на розміри санітарних втрат.
18. Сучасна структура санітарних втрат, їх залежність від зброї, що використовує противник.
19. Характеристика вражаючих факторів сучасної зброї.
20. Вплив величини і структури санітарних втрат на організацію медичного забезпечення військ.
21. Поняття про етапи медичної евакуації, завдання, принципова схема та вимоги до розгортання.
22. Медичне сортування в бойових умовах.
23. Основні завдання, принципи та організація медичного сортування.
24. Медична евакуація, поняття, мета та порядок проведення.
25. Санітарно-транспортні засоби для евакуації поранених і хворих.
26. Особливості проведення лікувально- евакуаційних заходів в умовах проведення операції об'єднаних сил на сході України.
27. Нормативно- правові засади цивільного захисту в Україні.
28. Захист населення і території від надзвичайних ситуацій.
29. Основи цивільного захисту населення.
30. Медичний, біологічний і психологічний захист.
31. Забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.
32. Організація цивільного захисту лікувальних та фармацевтичних закладів.
33. Організація медичного забезпечення хірургічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах.
34. Організація медичного забезпечення неврологічних хворих в надзвичайних ситуаціях та бойових умовах.
35. Пошкодження кровоносних судин кінцівок в бойових умовах.
36. Захворювання кровоносних судин в бойових умовах.
37. Пошкодження нервів кінцівок в бойових умовах.
38. Переломи кісток кінцівок в бойових умовах.
39. Травматичні вивихи кісток кінцівок в бойових умовах.
40. Пошкодження суглобів кінцівок в бойових умовах.
41. Захворювання суглобів кінцівок в бойових умовах.
42. Анкілози, контрактури, деформація суглобів в бойових умовах.
43. Медичне забезпечення терапевтичних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах
44. Медичне забезпечення токсикологічних хворих в надзвичайних ситуаціях і бойових умовах
45. Хвороби органів дихання в бойових умовах.
46. Хвороби органів травлення та печінки в бойових умовах.
47. Хвороби печінки в бойових умовах.
48. Хвороби нирок в бойових умовах.

49. Екстремальна токсикологія.
50. Сучасна «хімічна небезпека».
51. Аварії і катастрофи мирного часу.
52. Бойові токсичні хімічні речовини.
53. Хімічна зброя.
54. Бойові токсичні хімічні речовини.
55. Осередок хімічного ураження.
56. Класифікація отруйних речовин.
57. Основні медичко-токсичної характеристики осередків хімічного ураження.
58. Захист населення та військ від отруйних речовин.
59. Захист населення та військ від хімічного ураження.
60. Медичний протихімічний захист.

«0» варіант залікового білету

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Освітньо-кваліфікаційний рівень – магістр

Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я»

Спеціальність 222 «Медицина»

Навчальна дисципліна

«Основи медичного забезпечення населення та військ»

Варіант № 0

1. Правила захисту на евакуацію. (Максимальна кількість балів – 20).
  2. Характеристика факторів зброї. (Максимальна кількість балів – 20).
  3. Поняття про втрати особового складу військ. (Максимальна кількість балів – 20).
  4. Алгоритм проведення медичного сортування. (Максимальна кількість балів – 20).
- Затверджено на засіданні кафедри гігієни, соціальної медицини та громадського здоров'я. Протокол № ___ від _____ 2020 р.*

Завідувач кафедри

професор Зюзін В.О.

Екзаменатор

доцент Френкель Ю.Д.

Приклад тестів та ситуаційних задач

- 1. При проведенні першого етапу медичного сортування визначений такий базовий обсяг допомоги:**
  - а) перевіряють наявність дихання;
  - б) відновлюють прохідність дихальних шляхів;
  - в) визначають капілярний пульс;
  - г) визначають стан свідомості.
- 2. При проведенні другого етапу медичного сортування визначений такий базовий обсяг допомоги:**
  - а) ручне очищення порожнини рота та гортані;
  - б) очищення ротоглотки за допомогою аспіратора;
  - в) введення повітропроводу;
  - г) ендотрахеальна інтубація;
  - д) пункція крікотиреоїдної зв'язки.
- 3. Базовий обсяг медичного обстеження :**

- а) визначення артеріального тиску;
- б) визначення пульсу на центральних та периферичних артеріях;
- в) визначення частоти дихання;
- г) визначення капілярного пульсу;
- д) моніторинг життєвих показників;
- е) сатурація крові.

4. На шляхах евакуації необхідно:

- а) виконувати всі розпорядження керівників;
- б) діяти за сигналами оповіщень;
- в) не залишати свої місця у транспорті;
- г) не виходити з транспорту без дозволу;
- д) на кінцевому пункті евакуації пройти реєстрацію;
- е) зайняти призначене приміщення.

5. До сил цивільного захисту належать:

- а) оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- б) аварійно-рятувальна служба;
- в) формування цивільного захисту;
- г) спеціалізовані служби цивільного захисту;
- д) пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- е) добровільні формування цивільного захисту.

Задача № 1

Режим повсякденного функціонування створюється за нормальною виробничо-промисловою, раціональною та хімічною обстановкою. Заходи, які проводять у цьому режимі.

Задача № 2

Медичний захист, це заходи, які спрямовані на запобігання або зменшення ступеня ураження людей завдяки своєчасному застосуванню медичних препаратів. Зміст цих заходів.

6. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Методи контролю

- Опитування (перевірка теоретичних знань та практичних навичок)
- Тестовий контроль
- Написання огляду наукової літератури (рефератів), виконання індивідуальних завдань, їх захист

Поточний контроль. Перевірка на практичних заняттях теоретичних знань і засвоєння практичних навичок, а також результатів самостійної роботи студентів. Контролюються викладачами кафедри відповідно до конкретної мети навчальної програми. Оцінка рівня підготовки студентів здійснюється шляхом: опитування студентів, рішення й аналізу ситуаційних завдань і тестових завдань, інтерпретація результатів експериментальних і клінічних досліджень, контролю засвоєння практичних навичок.

Проміжний контроль. Перевірка можливості використання студентами для медико-соціального аналізу отриманих теоретичних знань і практичних навичок по всіх вивчених темах, а також результатів самостійної роботи студентів. Здійснюється на останньому занятті за темою шляхом здачі практичних навичок, рішення ситуаційних завдань і тестування.

Підсумкова контрольна робота (ПКР) проводиться по завершенню вивчення всіх тем блоку на останньому контрольному занятті блоку.

З метою оцінки результатів навчання з основ медичного забезпечення населення та військ проводиться також **підсумковий контроль у формі заліку у 8-му семестрі та диференційованого заліку у 9-му семестрі.**

До заліку допускаються студенти, які відвідували всі передбачені навчальним планом та програмою аудиторні навчальні заняття, виконали в повному обсязі самостійну роботу і в процесі навчання набрали кількість балів, не менше ніж мінімальну - **40 балів у семестрі.** Максимальна кількість балів за поточну навчальну діяльність (ПНД) складає **80 балів.**

Розподіл балів, які отримують студенти

У 8-му семестрі, де 10 тем, позитивна оцінка на кожному практичному занятті може бути **від 4 до 8 балів.** Оцінка нижче 4 балів означає «незадовільно», заняття не зараховується і підлягає відпрацюванню в установленому порядку.

На ПКР за блоками 1 та 2 студент може максимально отримати **по 20 балів.** ПКР вважається зарахованою, якщо студент отримав **не менш ніж 15 балів.**

На заліку студент може максимально отримати **80 балів.** Залік вважається складеним, якщо студент набрав **не менше ніж 50 балів.**

У 9-му семестрі, де 12 тем, позитивна оцінка на кожному практичному занятті може бути **від 3,3 до 6,7 бала.** Оцінка нижче 3,3 бала означає «незадовільно», заняття не зараховується і підлягає відпрацюванню в установленому порядку.

На ПКР за блоками 3 та 4 студент може максимально отримати **по 20 балів.** ПКР вважається зарахованою, якщо студент отримав **не менш ніж 15 балів.**

На диференційованому заліку студент може максимально отримати **80 балів.** Залік вважається складеним, якщо студент набрав **не менше ніж 50 балів.**

Оцінка успішності студента

Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
8-й семестр	
Теми практичних занять з 1-ї до 10-ї	8 балів за кожно з тем
Разом за 10 тем	80
Підсумкова контрольна робота (за блоком 1)	20
Підсумкова контрольна робота (за блоком 2)	20
Разом за блоками 1 та 2	120
Залік	80
Разом за блоками 1 і 2 та заліком	200
9-й семестр	
Теми практичних занять з 1-ї до 12-ї	6,7 бала за кожно з тем
Разом за 12 тем	80
Підсумкова контрольна робота (за блоком 3)	20
Підсумкова контрольна робота (за блоком 4)	20
Разом за блоками 3 та 4	120
Диференційований залік	80
Разом за блоками 3 і 4 та диф. заліком	200

Критерії оцінювання знань

Оцінкою 8 балів за тему у 8-му семестрі, 6,7 бала в 9-му семестрі, 19-20 балів на ПКР та 71 – 80 балів на заліку (А за шкалою ECTS та 5 за національною шкалою) відповідь студента оцінюється, якщо вона демонструє глибокі знання всіх теоретичних положень і вміння застосовувати теоретичний матеріал для практичного аналізу і немає ніяких неточностей.

Оцінкою 6 балів за тему у 8-му семестрі, 5 балів у 9-му семестрі, 17-18 балів на ПКР та 61 – 70 балів на заліку (В та С за шкалою ECTS та 4 за національною шкалою) відповідь оцінюється, якщо вона показує знання всіх теоретичних положень, вміння застосовувати їх практично, але допускаються деякі принципові неточності.

Оцінкою 4 бали за тему у 8-му семестрі, 3,3 бала у 9-му семестрі, 15-16 балів на ПКР та 50 – 60 балів на заліку (Д та Е за шкалою ECTS та 3 за національною шкалою) відповідь студента оцінюється за умови, що він знає головні теоретичні положення та може використовувати їх на практиці.

7. Рекомендовані джерела інформації

7.1. Основні

1. Екстрена медична допомога травмованим на до госпітального етапі: навчальний посібник / [В.О. Крилюк, С.О. Гур'єв, А.А. Гудима та ін.] – Київ. – 2016. – 400 с.
2. Екстрена медична допомога (вибрані аспекти): навчальний посібник / Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська рада реанімації (ресусцитації) та екстреної медичної допомоги». – Донецьк: Лондок: ХХІ, 2014. – 320 с.
3. Екстрена медична допомога(до госпітальні протоколи): посібник // за ред. Професора О.В. Богомолець, професора Г.Г Роціна. – Київ. Юстан – 2016. – 212 с.
4. Організація медичного забезпечення військ: Підруч. для студ. вищ. мед. закл. освіти України III – IV рівнів акредитації / за редакцією професора Бадюка М.І. – К.: «МП Леся», 2014. – 430 с.

7.2. Допоміжні

1. Васійчук В.О. Основи цивільного захисту: навч. посіб. – Львів, 2010. – 384 с.
2. Військово-медична підготовка / Під редакцією професора Бадюка М.І. – К.: «МП Леся», 2007.- 482 с.
3. Медицина катастроф. Навчальний посібник / Під ред. проф. І.В. Кочіна. – К.: «Здоров'я». – 2001. – 290 с.
4. Основи виживання: заходи, що забезпечують життєдіяльність в умовах автономного існування при надзвичайних ситуаціях. Навчальний посібник. ІДУЦЗ УЦЗУ, УНПЦЕМД та МИ МОЗ України, Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика [Гурев С.О., Миронець С.М., Роцін Г.Н. та ін.] – К.: 2009. – 209 с.
5. Охорона праці та безпека життєдіяльності населення при надзвичайних ситуаціях: Навчальний посібник / за ред. проф. І.В. Кочіна. – К.: Здоров'я, 2005. – 250 с.
6. Русаловський А.В. Цивільний захист: навч. посіб. / за наук. ред. Запорожця О.І. – К.: АМУ, 2008. – 250 с.

7.3. Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Сайт Верховної Ради України: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/>.

3. Сайт Міністерства охорони здоров'я України: Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/>.
4. Інформаційно-правовий портал «Закони України»: Режим доступу: <http://nazakon.com>.
5. Про затвердження правил Примірних штатних нормативів центру первинної медичної (медико-санітарної допомоги): Наказ МОЗ України від 23.02.2012 №129 - Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/na/portal/hscsekomlaw/>.
6. Європейська база даних «Здоров'я для всіх», Копенгаген: ЄРБ ВОЗ. - // Режим доступу: <http://www.euro.who.inf>.
7. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про організацію оповіщення і зв'язку у надзвичайних ситуаціях» // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-99-%D0%BF>.